

"Sciences Sociales", nr. 1 (75), 1989

Revistă cu apariție trimestrială, editată de Secția de științe sociale a Academiei de Științe a U.R.S.S., „Sciences Sociales” publică în primul număr al acestui an, un interesant articol, semnat de Vilen Ivanov, dedicat raporturilor între problemele actuale ale societății sovietice și rolul cercetării sociologice. Prin problematica dezbătută, articolul se dovedește de un real interes pentru sociologii din țara noastră, aducând în discuție o serie de probleme care privesc teoria și practica sociologică actuală.

Principalele sarcini cu care se confruntă astăzi cercetătorii din domeniul științelor sociale, inclusiv al sociologiei — subliniază autorul articolului — sînt, în primul rînd, cele care privesc cunoașterea societății sovietice în etapa actuală, identificarea în timp util a problemelor și contradicțiilor existente, căutarea metodelor optime de soluționare a acestora și elaborarea unor previziuni fiabile, prin evidențierea direcțiilor cele mai potrivite de acțiune în domeniul social-economic și cultural. În consens cu programul de dezvoltare a societății sovietice în etapa actuală, obiectivul fundamental al acțiunii sociale îl reprezintă procesul relativ lung de renovare revoluționară a societății, care are logica sa și etapele sale, înlăturînd fenomenele de stagnare și conservatorism, corijînd erorile comise în trecut și inovînd noi forme de organizare socială. Logica procesului de restructurare constă deci, în a acorda prioritate dezvoltării sferei sociale, prin privilegierea soluționării problemelor sociale și reunirea condițiilor necesare pentru a promova personalitatea de tip socialist, a afirma echitatea și egalitatea socială cu caracter socialist, a consolida alianța forțelor sociale în frunte cu clasa muncitoare, a combina în mod optimal diferențierea socială și integrarea în societatea sovietică și a dezvoltarea democrația și autogestiunea de tip socialist.

Restructurarea — evidențiază articolul — constă în orientarea către realitatea socială, ținînd seama de necesitățile noi apărute ca urmare a maturizării societății, privită ca un organism în plină dezvoltare, și suprimînd, pe de-o parte, distanța între idealurile socialiste și principiile socialiste, iar pe de altă parte, reducînd decalajul între comportamentul social și activitatea socială a oamenilor. Schimbările cele mai substanțiale în perimetrul practicii sociale, față de care sociologia are un cuvînt de spus, privesc viabilitatea inovațiilor economice cu caracter radical: gestiunea autonomă integrală și autofinanțarea, care reprezintă un sistem unic de optimizare a diverselor elemente ale economiei naționale. De asemenea, sociologia trebuie să acorde o atenție sporită reformelor economice și acelor renovări care realizează în practică principiile dreptății sociale. Încercînd să găsească cei mai eficace stimulenți, cercetarea sociologică trebuie să ia în considerare caracterul și dinamica nevoilor social-umane, condițiile care favorizează sau frînează evoluția acestora, și aceasta cu atît mai mult cu cît subdezvoltarea nevoilor materiale și spirituale este pe cale de a deveni astăzi o stavilă în calea dezvoltării sociale și economice. Se impune în acest sens o mai mare coincidență între cerere și ofertă, ca și evaluarea dinamicii acestui raport la nivelul diferitelor grupuri de populație. Informația obținută prin sondajele sociologice poate fi utilă nu numai pentru aprecierea nevoilor existente, dar și pentru previziunea eventualelor schimbări în conținutul și în modul lor de satisfacere. Căutînd forme și metode optime de stimulare a muncii, investigația sociologică trebuie să țină seama de rolul sporit al stimulentei colective, constînd în recompensarea materială a colectivelor de muncitori cu performanțe profesionale notabile.

Printre alte probleme sociale care trebuie să stea în atenția sociologilor, autorul articolului enumeră: raportul între distribuția și redistribuirea venitului național, nivelul calității vieții și echitatea repartizării resurselor, relațiile ierarhice din grupurile de muncă, aspectul juridic al garanțiilor sociale contra sărăciei și șomajului, evaluarea eficacității asistenței materiale a bătrînilor, evidențierea rolului social-economic al diferitelor categorii de muncitori și specialiști, identificarea performanțelor economice ale întreprinderilor, analiza condițiilor și factorilor care determină comportamentul și activitatea oamenilor în sfera profesională și socială etc.

Creșterea rolului și importanței sociologiei în soluționarea problemelor sociale este legată, în același timp, de perfecționarea organizării muncii și creației sociologilor. Structu-

rile instituționalizate ale cercetării sociologice trebuie modificate substanțial din punct de vedere cantitativ și calitativ, dezvoltând noi centre și servicii sociologice, în scopul extinderii cercetării către evaluarea unui evantai mai larg de probleme actuale ale societății sovietice. O importanță deosebită pentru dezvoltarea potențialului de cercetare o reprezintă activitatea de coordonare științifică de la nivel central academic, care trebuie să acorde o mai mare atenție integrării eforturilor științifice din mai multe domenii de activitate și să elaboreze teme prioritare pentru cercetare, direcții și tendințe de viitor.

Pentru a rezolva problemele sociale și a prevedea situațiile noi, contradicțiile și conflictele sociale posibile — conchide autorul — sociologii sovietici trebuie să-și reconsidere experiența lor precedentă, să se debaraseze de „timiditatea socială”, să renunțe la studiile teoretice care justifică starea de fapt, să facă dovadă de îndrăzneală și de un veritabil profesionalism în cercetările lor și să studieze cu atenție diverse puncte de vedere asupra problemelor teoretice și practice ale dezvoltării sociale.

Dezbatând problemele de ansamblu ale dezvoltării societății sovietice în etapa actuală, articolul militează pentru o mai mare implicare a sociologilor în practica socială, pentru creșterea responsabilității lor față de optimizarea procesului de restructurare în toate domeniile vieții sociale.

Dr. Sorin M. Rădulescu

“International Review of Sociology”, nr. 2, 1988

Axată pe dezbaterile unor concepte aflate la granița dintre psihologie și sociologie, dar care se dovedesc indispensabile demersului teoretic și aplicativ al științelor sociale, revista aduce în atenția cititorilor atât controversele, cât și noile deschideri și perspective pe care conceptele de „trebuie”, „interes”, „constrângere”, le oferă dezvoltării cunoașterii științifice.

Debutind cu o perspectivă critică asupra psihologiei motivației, căreia îi reproșează închistarea într-o concepție abstractă asupra individului, văzut ca fiind dominat de instincte, studiul lui Joachim Israel, *Motivational psychology or sociology of constraint?*, propune o nouă abordare în explicarea acțiunii umane. Argumentele sale se îndreaptă împotriva teoriilor care își propun să explice cauzele acțiunii, ca și cum acțiunea n-ar fi unul dintre aspectele centrale ale condiției umane, iar pasivitatea totală, individul lipsit de inițiativă, paralizat, n-ar reprezenta o stare neobișnuită, anormală sau nesănătoasă, deviantă de la „normal”. Prin urmare, întrebările pe care ni le punem nu trebuie să vizeze cauza acțiunii, ci „care sînt scopurile acțiunilor noastre?”, „ce vrem să obținem, prin ce mijloace și ce încercăm să evităm?” „ce semnificație are un anumit act pentru actor și pentru cei care-l observă?”. În general, interesul cercetătorului trebuie să se orienteze spre situația în care se desfășoară acțiunea și, în principal, spre contextul său social, dacă se urmărește explicarea unei acțiuni.

Perspectiva adoptată de autor, de a considera acțiunea ca o trăsătură inerentă condiției umane, îl conduce spre o teorie în care analiza nu se îndreaptă asupra factorilor aflați în spatele acțiunii, ci se axează asupra celor care-i stau în cale, asupra identificării barierelor și constrîngerilor ca și a condițiilor care favorizează acțiunea. Astfel, constrîngerile dar și facilitățile „pot fi punctul de plecare pentru un model alternativ, care în loc de a căuta factorii din spatele acțiunii, își concentrează atenția asupra acelor condiții aflate în fața oricărei acțiuni” (p. 46).

Punctul de vedere susținut de J. Israel este, de fapt, o schimbare de optică, trecerea de la centrarea interesului asupra a ceea ce se întâmplă în *lăuntrul* omului (de exemplu, forțele motivaționale), la ceea ce se petrece *între* un actor și mediul său fizic și social înconjurător. Dacă semnificația constrîngerii rezidă în relația dintre un actor și ceva sau ceva care interacționează cu el, atunci ea poate reprezenta, potrivit autorului, baza unei *abordări relaționale* a acțiunii ca opusă abordării motivaționale.

Două postulate stau la temelia perspectivei relaționale. Postulatul metodologic subliniază că unitatea de bază a analizei sociale științifice este relația. În acest sens, faptele sociale sînt privite ca relații. Postulatul epistemologic afirmă că omul nu este un receptor pasiv de impresii și senzații, iar cunoașterea nu este o imagine-ogindă a lumii „exterioare” în conștiința sa. Modalitățile în care oamenii intră în relații unii cu alții, deși de o mare varietate, nu pot fi niciodată complet subiective sau arbitrare. Lumea, afirmă J. Israel, este o creație umană în dublu sens: noi o creem prin munca noastră „material” și creem cunoaștere despre ea prin felul în care relaționăm cu ea.

Postulatul epistemologic presupune distincția dintre relațiile „sociale” și cele „societale”. În timp ce *relațiile sociale* vizează interacțiunea socială, adică relațiile existente în interacțiunile dintre personalitate, *relațiile societale* reprezintă acele relații care sînt predominante într-o societate dată și o caracterizează drept societate specifică.

La nivelul relațiilor sociale, omul se manifestă în dublu rol, ca subiect cînd inițiază interacțiunea dar și ca obiect cînd ceilalți reacționează la inițiativa sa. În cadrul interacțiunii cu ceilalți se formează persoana ca ființă socială și ca individ. J. Israel susține că odată ce individul își schimbă relațiile sociale are loc și o schimbare a personalității, el nu mai rămîne aceeași persoană. În concepția sa, personalitatea unui individ nu este o colecție de „trăsături psihologice” și de condiții innăscute sau învățate (de felul trebuințelor), existente înăuntrul individului. „Personalitatea unei persoane este constituită din acțiunile și interacțiunile sale anterioare și rezultatele lor observabile” (p. 62). De aceea, din punct de vedere moral, abordarea relațională nu atribuie numai persoanei responsabilitatea pentru acțiunile sale, ci deschide posibilitatea atribuirii sale tuturor celor implicați în interacțiune și, în aceeași măsură, situației specifice în care are loc interacțiunea. Astfel, teoria relațională, asupra personalității are consecințe importante în direcția înțelegerii unei game variate de acțiuni sociale, în special a celor care fac obiectul psihatriei și criminologiei.

La al doilea nivel, cel al relațiilor societale, analiza are în atenție societatea și omul, fără a lua în considerare individul singular. Relațiile societale sînt concepute ca „relații generale între om și mediul său social și fizic, prin care omul produce, reproduce și transformă natura existentă, natura umanizată anterior și societatea sau realitatea socială cu instituțiile sale. Cu alte cuvinte, lumea obiectelor materiale și sociale este produsă și reprodușă” (p. 69).

Celor două nivele ale abordării relaționale le sînt asociate nivele diferite de analiză a acțiunii. Astfel, primul nivel, cel al actorului individual, al omului privit ca ființă activă, îi este specifică noțiunea de *acțiune*. Celui de al doilea nivel, cel al relațiilor societale, îi corespunde noțiunea de *praxis*, înțelesă ca activitate de producere, reproducere, schimbare, transformare și transcendere. Cadrul său de manifestare este alcătuit din relațiile de proprietate instituite, dirijate de legi și reguli morale, relațiile de putere și relațiile legate de diviziunea muncii. Acest ansamblu de relații facilitează praxisul în aspectele sale repetitive, dar, concomitent, exercită constrîngerii asupra tentativelor sale de a schimba limitele structurale ale sistemului. De aceea, jocul între constrîngere și transformare este caracteristica praxisului.

Ambele noțiuni, acțiune și praxis, au în comun raportarea la procese cum sînt schimbare, transformare, transcendere etc. și diferă prin nivelele diferite de analiză și explicație la care sînt utilizate. Între ele funcționează o legătură dialectică: produsele obiectivate ale praxisului anterior sînt exprimate în relațiile de putere și legile existente, de asemenea, în instituțiile create de acesta și pe care se sprijină: instituțiile constrîng și circumscriu acțiunea ca activitate individuală: la rîndul ei, acțiunea individuală, în timp, transformă și neagă praxisul societal existent și rezultatele sale obiectivate, deschizîndu-i căi noi de afirmare.

Pentru demersul teoretic al științelor sociale, conceptul de „constrîngere” apare, în opinia autorului ca fiind extrem de util. El întrunește acele calități care-l recomandă drept posibil substitut al abordării motivaționale, în tentativa de a înlocui metoda explicării acțiunii prin atribuirea de cauze, cu o abordare în care accentul cade pe constrîngerile potrivnice acțiunii. J. Israel identifică cinci forme de constrîngeri sociale și constrîngeri ale mediului fizic care au consecințe sociale și pot inhiba acțiunea: constrîngeri derivînd din constituția biologică a organismului uman și structura fizică a lumii înconjurătoare; constrîngeri ale sistemului social: constrîngeri venite dinspre organizațiile în care trăim și muncim: familia, locul de muncă și organizațiile voluntare; constrîngeri izvorite din acțiuni interpersonale: constrîngeri autoimpuse datorate unor stări de anxietate, de neîncredere în propriile capacități sau lipsei de cunoștințe pentru depășirea unor asemenea bariere.

Concluzia studiului sugerează că fiecare dintre aceste tipuri de constrîngere necesită o abordare teoretică proprie, care să se regăsească apoi într-o teorie generală a constrîngerilor. Aceasta ar putea reprezenta un pas înainte în analiza uneia dintre problemele centrale ale sociologiei: relația dintre acțiunea individuală și praxisul societal sau dintre procesele și structurile societale, pe de altă parte.

Studiul semnat de Helena Flam *Of Interest* se ocupă de relația dintre interese și acțiunea socială. Ampla trecere în revistă a teoriilor și dezbaterilor legate de definirea și explicarea rolului intereselor în prefigurarea acțiunii umane, ne oferă o imagine încheiată asupra evoluției conceptului și a modificărilor suferite de acesta în timp. Autoarea insistă însă, cu precădere, asupra modului în care interesele, prin formele lor de manifestare, se află la originea acțiunii politice, alimentînd atitudini și comportamente care merg de la apatie la revoltă și care, la rîndul lor, pot afecta stabilitatea instituțiilor sistemului politic. Este important de observat, arată H. Flam, că în secolele precedente conceptul de interes și, în particular,

de interes economic, implica o centrare pe stabilitatea acțiunii pentru o lungă perioadă de timp și, prin urmare, presupunea predictibilitate, pe când astăzi el a devenit foarte capricios. Dacă înainte s-a sperat că interesul economic ar putea stabili regimul politic și economia, astăzi argumentul principal este că interesele, chiar cele economice, sînt o cauză de instabilitate politică și economică.

În schimb, conceptul de instituții a preluat unele din funcțiile pe care le-a avut conceptul de interes. Se demonstrează de către unii teoreticieni că instituțiile exploatează, exclud, modelează, scindează, ierarhizează și stabilizează interesele. Pe de altă parte, se subliniază dublul proces prin care interesele modelează instituțiile iar acestea, la rîndul lor, sînt modificate. Aceste procese de întrepătrundere, arată H. Flam, cer un efort de descriere a limitelor interacțiunii lor, de stabilire a momentului cînd instituțiile încetează a mai fi permeabile schimbărilor și interesele își pierd capacitatea de a reacționa la remodelare, excludere și scindare. În afara acestor două studii, prezentate pe larg pentru tematica lor de mare interes, revista publică eseu lui Karl W. Deutsch *How can social science become more global?* și studiul lui Lévi-Droly *Basic human needs and objective well being* ca și obișnuitele prezentări de cărți recent apărute.

Doina Bolezal

"Sociologický Časopis", nr. 5 și nr. 6, 1988

Numărul 5/1988 al revistei ceh de sociologie cuprinde studii, comentarii, recenzii pe o paletă largă de probleme ale dezvoltării sociale, abordate cu responsabilitate și competență de colegii noștri cehoslovaci.

În ultima parte a studiului, atenția este îndreptată către o seamă de probleme metodologice concrete legate de evaluarea informației sociale, care au fost desprinse în timpul dezbaterii publice.

Abordînd relația dintre sociologie și limbajul natural A. Vodačková subliniază importanța acestuia pentru sociologie, explicabilă pe două niveluri. Pe de o parte, teoria sociologică dezvoltă pe baza sa sistemul său interpretativ, „limbajul” său propriu, specific. Pe de altă parte, sociologia achiziționează informații despre realitatea socială analizînd și limbajul natural.

Rolul limbajului natural în teoria sociologică contemporană este uneori lăsat pe o poziție secundară, de obicei din rațiuni subiective, reproșîndu-i-se în special capacitatea de a putea crea o „realitate fictivă”. S-au analizat prea puțin transformările limbajului în interacție cu teoria și cercetarea empirică. De asemenea, nu s-a acordat suficientă atenție studiului limbajului ca fenomen social: ca un mijloc al comunicării interumane, ca o normă socială importantă și ca o moștenire culturală.

Toate aceste poziții ori funcții ale limbajului natural pot fi examinate în interconexiunea structurilor sale cu structurile întregii realități sociale.

M. Petrušek se ocupă de limbajul utilizat în teoriile sociologice occidentale, insistînd pe componenta reflexivă a acestuia. Principiul pe care îl are în vedere pleacă de la premisa marxistă conform căreia limbajul este alături de un fapt social cît și o problemă socială. Sînt analizate, în mod critic, mai multe concepții, dintre care amintim: limbajul și percepția socială a lumii, limbajul și puterea, limbajul și revoluția, structuralismul lui Lévi-Strauss etc.

La rîndul său, Z. Röll încearcă o abordare a cercetării limbajului, luînd în considerare pozițiile așa-zisei „sociologii interpretative”. După o scurtă caracterizare a acestora, cele mai importante curente și personalități sînt supuse unor analize critice: interacționismul simbolic al lui Mead, etnometodologia lui Garfinkel, sociologia fenomenologică concepută de P. Filmer și sociologia științei, așa cum apare la P. L. Berger și T. Luckmann. În opiniile acestor autori, limbajul ocupă o poziție cheie în organizarea activității sociale a oamenilor. În opoziție cu sociologia tradițională, reprezentanții sociologiei interpretative susțin că faptele sociale singulare (și realitatea socială în general) sînt constituite și interpretate de către oameni prin comunicare și interacțiune socială, pe baza limbajului curent.

Limbajul concret și funcționarea sa pot fi supuse unei examinări sociologice din următoarele poziții:

1. Stilistica: 2. punctul de vedere situațional; 3. punctul de vedere al trăsăturilor sociale ale aspectelor gramaticale legate de limbaj. Autorul apreciază că, pentru o sociologie marxistă, este esențial să se acorde atenție analizei sociologice a limbajului, dat fiind că o parte importantă a manifestării comportamentului uman are loc în aria fenomenului lingvistic.

Am insistat, în prezentare, pe studiile axate pe probleme de sociologie a limbajului, deoarece este vorba de aspecte mai puțin studiate de către specialiști noștri, dar care se relevă a fi demne de luat în considerare.

În cuprinsul numărului 6/1988 se întâlnesc studii care tratează aspecte și probleme din domeniul sociologiei politice, sociologiei muncii, familiei, al metodologiei.

Cu toate acestea, autorul consideră că pentru viitor, se conturează ideea depășirii acestui stadiu al politicii balanței puterii și înlocuirea sa cu elemente care să permită tuturor statelor o afirmare sporită pe arena politicii internaționale.

J. Mudeček analizează tendințele actuale care se conturează în conținutul muncii tinerilor angajați. Pe baza datelor unei cercetări efectuate pe un eșantion național reprezentativ sînt identificați cinci factori majori care se afirmă în conținutul muncii din cadrul mai multor grupări socio-profesionale ale tinerilor. Acești factori se referă la: matematizarea și cibernetizarea conținutului muncii, aspectele creative, caracteristicile tehnice, trăsăturile sociale și de conducere, precum și la aspectele fizice ale muncii. Fiecare din factorii amintiți se manifestă separat în activitatea profesională a tinerilor acționînd în mod diferit. Uneori au pondere creativitatea, necesitățile de ridicare a nivelului profesional, alteori aspectele muncii preponderent fizice. Între cele două extreme se întâlnesc tendințele care caracterizează în prezent conținutul muncii tinerilor.

Modificările în conținutul muncii au loc, în special, datorită tehnizării continue a activității profesionale. Plecînd de la premisa că electronizarea și cibernetizarea vor pătrunde tot mai mult în procesul muncii, linia de demarcație dintre munca manuală și cea intelectuală va continua să se estompeze, iar nevoia de forță de muncă înalt calificată va crește mereu. Este vorba însă de un proces pe termen lung, ce trebuie privit în mod diferențiat în funcție de ramuri economice și profesii.

Studiul lui M. Foret are ca obiect relațiile dintre familie și religie în Cehoslovacia, întrebară fiind: *În ce măsură religia influențează viața de familie?* O cercetare efectuată începînd din anii 80 și care a cuprins, practic, tot teritoriul țării a permis să se observe că sfera vieții de familie are cele mai marcate legături cu comportamentul religios. Există însă și precepte religioase față de care oamenii au o atitudine negativă. Divorțurile și întreruperile de sarcină neadmise de biserica catolică, au tendința să crească în mod continuu, influența religiei fiind mică în influențarea comportamentului lor.

J. Buriánek pledează pentru o aplicare mai largă a analizei semantice diferențiale în cercetarea sociologică și oferă, pe lîngă argumente teoretice, exemple practice în care metoda a fost utilizată cu rezultate bune. În cadrul unei cercetări concrete privind atitudinea față de sport a populației, dar și în analiza atitudinii față de viață a unor subgrupuri de populație cu probleme (alcoolici, persoane care absentează frecvent de la lucru etc.), metoda s-a dovedit a fi aptă a depăși niște bariere dintre anchetator și interviueat, precum și de a decela cu mai multă siguranță răspunsurile confabulatorii.

Cu toate că metoda este destul de pretențioasă în ceea ce privește interpretarea corectă a datelor, autorul apreciază că aplicarea sa corectă dă o măsură a validității cercetării ce nu poate fi subestimată. Este necesar însă ca datele obținute să fie mereu controlate prin cele obținute cu ajutorul altor tehnici.

În concluzie, se arată că, în ciuda faptului că semantica diferențială se bazează pe cuantificare și pe scalare, ea conține și anumite principii etnometodologice, ceea ce ar trebui să-i determine pe sociologii marxiști să-i acorde mai mult credit în cadrul cercetărilor pe care le efectuează.

Revista mai cuprinde un grupaj pe problema posibilității cunoașterii sociologice în procesul reconstrucției, iar la rubrica notelor de lectură amintim două lucrări apărute recent: *Societatea în lumina sociologiei* de E. Gal, J. Alan și *Funcția socială a științei* de J. Šmajs, reprezentative pentru direcțiile respective de cercetare pe care este puternic angajată sociologia cehoslovacă.

Dinu Tenovici